

ЕМФАТИЗАЦІЯ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ДРАМАТИЧНОГО ТЕКСТУ В ПЕРЕКЛАДІ

THE EMPHATIZATION OF THE SPEECH OF THE CHARACTERS OF THE DRAMATIC TEXT IN TRANSLATION

Нечай Н.В.,

orcid.org/0000-0001-6470-8591

*аспірантка кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонського державного університету*

Статтю присвячено висвітленню проблем перекладу мовлення персонажів драматичного тексту в контексті лінгвокультурологічного підходу. Проаналізовано основні наукові доробки закордонних і вітчизняних учених-лінгвістів і перекладознавців. Значну увагу приділено лінгвокультурологічному аналізу діалогів персонажів, завданням якого є з'ясування індивідуально-авторської специфіки мовленнєвих засобів, що допомагають авторові розкрити образи персонажів. Проаналізовано перекладацькі способи і прийоми, якими послуговуються перекладачі для забезпечення адекватного відтворення мовлення персонажів драматичного тексту в перекладі. Встановлено, що особливості мовлення персонажів корелюють з їхніми соціальними та психологічними портретами. У цьому контексті виявлено, що такі важливі риси персонажів, як соціальне походження, риси характеру та емоційний стан відображені у мовленні персонажів драматичного тексту, позаяк певні факти про персонажа можуть бути виражені експліцитно чи імпліцитно в його власному мовленні або в промові інших персонажів. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що перекладацькі рішення впливають на сприйняття та інтерпретацію персонажів цільовою аудиторією, оскільки невідповідності у відтворенні особливостей мовлення персонажів можуть дещо змінити сам образ та його сприйняття реципієнтом тексту перекладу порівняно із відповідною інтерпретацією образу читачем оригіналу. Наведено приклади використання прийому емпіфатизації задля передачі емоційного мовлення персонажів у діалогах, а також із метою надання емоційності мовлення персонажів драматичного тексту. Вибір перекладацької стратегії стає вирішальним у відтворенні специфіки драматичного тексту, що безпосередньо стосується питання збереження експресивності та стилістичного забарвлення оригіналу. Завдання перекладача полягає в пошуку адекватних засобів відтворення стильових особливостей мовлення персонажів драматичного тексту.

Ключові слова: адекватний переклад, діалог, драматичний текст, емпіфатизація, мовлення.

The article deals with the problems of the translation of the speech of the characters of the drama in the context of linguocultural approach. The article discusses the existing approaches to the translation of the speech of the characters in the dramatic texts. The article lists the works of the scholars who study the translation of the characters' speech in drama. It analyses the translation strategies of the translation of the characters' dialogues. The compromising approach aimed at revealing the characters' images that can be applied to the translation is examined. The study contains examples of the translation techniques used by the translators that led to the characters of the drama functioning as the characters in the source text. The study looks at the integration of communicative and pragmatic aspects of analysis into the translation of the drama. It has been found that important facts about the characters may be expressed explicitly or implicitly in their own speech or in the speech of other characters. It is established that the traits of the characters correlate with their social and psychological portraits. It is revealed that such important features as social background and emotional state are reflected in the characters' speech of the drama. It is established that inconsistencies in the reproduction of the characters' speech of the source text may change the perception of the characters by the target audience. The efficiency of applying the emphatization of the speech of the characters in the translation is discussed. The article contains examples of the translator's enrichment of the source text that led to translations functioning as independent works. The article concludes by stating that translation strategies influence the perception and interpretation of the characters of the drama.

Key words: adequate translation, dialogue, dramatic text, emphatization, speech.

Постановка проблеми. Одним із найбільших предметів полеміки в сучасному науковому середовищі перекладознавців є питання перекладу художніх текстів, зокрема драматичних. Основна відмінність драматичного твору від лірики та епосу полягає у специфіці побудови картини навколишнього світу на основі переосмислення автора, який за допомогою стилістичних і лінгвістичних засобів кодує своє повідомлення до читача або глядача, яке потім декодується та інтерпретується [1, с. 12].

Висловлювання персонажів є комунікативною дією, за допомогою якої створюються образ і характер персонажів. Мовлення персонажів є також процесом реальної комунікації, тому важливим є відтворення норм спілкування, що створюють образ персонажів [2, с. 7].

Мова драматичного твору – це система монологів, діалогів і полілогів, що є елементом персонажного мовлення та слугує джерелом інформації під час вивчення образів персонажів [3, с. 21]. У структурі мовлення персонажів драматичного

тексту діалоги та мовленнєві акти утворюють своєрідну смислову модель, для розуміння якої необхідно враховувати лінгвальні й екстралінгвальні засоби комунікації.

Діалог як основна частина мовленнєвої характеристики персонажів відіграє важливу роль під час формування образу персонажа, адже саме через діалог автор передає основну інформацію про персонажа [4, с. 12].

Особливістю діалогів є відтворення повсякденного побутового мовлення, що надає їм натуралістичного забарвлення. Очевидно, що вони будуються на досягненні певних інтенцій у межах комунікативного стилю персонажа драматичного тексту. За умов відповідності ключовим елементам реального спілкування мовлення персонажів драми може бути адекватно сприйняте цільовою аудиторією. Тому адекватне відтворення особливостей мовлення персонажів набуває великого значення під час перекладу драматичного тексту.

З позиції теорії мовленнєвих актів драматичний діалог становить низку дієвих висловлювань, тобто іллокутивних актів, які створюють певний перлокутивний ефект на реципієнта, що в перекладі набуває особливого значення, оскільки інтенція на адресата в тексті перекладу (далі – ПТ) має відповідати вихідному тексту (далі – ВТ). У діалозі відбувається безпосередній контакт комунікантів у процесі спілкування, тому можна спостерігати особистість у сукупності з комплексом її мотивів, установок, навичок, цінностей, переконань. За Ю.М. Карауловим, персонажі це – моделі мовної особистості, що існують в уявному світі, створеному автором тексту [5, с. 24]. Звідси логічним убачається припущення про те, що мовленнєві акти віддзеркалюють моделі комунікативної поведінки, які є притаманними певній лінгвокультурній спільноті. У драматичних творах, зокрема, перевага надається діалогам, що сприяє створенню ілюзії спонтанності мовленнєвої взаємодії, наближеної до стилізованої реальної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання відтворення художнього мовлення займалися зарубіжні та вітчизняні науковці, такі як М.М. Маковський, Т.В. Сосніна, Т.В. Холстїніна, В.О. Хом'яков, С.О. Швачко [6–10], які підкреслювали важливість застосування різноманітних тактик і вибору необхідної перекладацької стратегії. Одним із найважливіших завдань перекладача постає встановлення комунікативних особливостей мовлення персонажів твору, а також особливостей комунікативної взаємодії. Як відомо, автор драматичного твору створює картину повсякденного життя соціуму,

тому персонажі характеризуються високим рівнем реалістичності [11, с. 84]. Саме тому адекватний переклад перш за все вимагає врахування особливостей індивідуального стилю автора, його інтенції та способів її реалізації у творі. Труднощі у перекладі також становлять збереження та правильна передача емоційно-експресивного забарвлення та стилістичного відтінку ВТ.

Постановка завдання. Необхідність обґрунтування комплексного підходу до перекладу драматичного тексту загалом та особливостей перекладу мовлення персонажів драми зокрема зумовлюють *актуальність* статті. *Об'єктом* нашого дослідження виступають стратегії відтворення особливостей персонажного мовлення в перекладі драми, а *предметом* аналізу слугують тактики (способи й прийоми) їхньої реалізації. Зважаючи на це, ми ставимо собі за *мету* з'ясувати адекватність відтворення особливостей індивідуального мовлення персонажів, що є одним із важливих складників елементів драматичного твору та відіграє велику роль у побудові портрету та характеру персонажів, їхніх інтенцій і мотивацій, а також є маркером певної соціальної групи.

Виклад основного матеріалу. Актуальними є питання дослідження мовлення персонажів драматичного тексту, оскільки важливо дослідити не тільки лексичні одиниці та настрій розмови між персонажами, а й загальну ситуацію мовлення.

Мовлення персонажів структурно організоване у вигляді діалогу і тому отримує основне змістове навантаження. Переклад діалогічного мовлення є одним із найскладніших елементів драматичного перекладу, адже важливо передати не лише зміст сказаного, його стилістику, а й здійснити це в такий спосіб, щоб цей діалог природно звучав у перекладі.

Відтак діалог є відображенням реальної/вигаданої комунікації з урахуванням її особливого функціонального характеру, а мовленнєві акти передають не тільки особливості мовлення, характер і цілі спілкування, а також виступають засобом зображення характерів персонажів і розвитку сюжету.

Розглядаючи драматичний текст у такому аспекті, можна проаналізувати загальну ситуацію мовлення, образи персонажів, інтенцію автора з урахуванням змодельованої ним ситуації. Ще однією особливістю драматичних текстів є спрямованість на присутність глядача та на звукове сприйняття [12, с. 3], що також пояснює особливості мовлення персонажів.

Однією з лінгвостилістичних особливостей мовлення персонажів драматичного твору є наяв-

ність лінгвістичних елементів, існування яких зумовлюється мовленнєвим реєстром, що залежить від обставин, у яких відбувається процес спілкування. Окрім того, вони надають тексту більшої виразності й експресивності, які є одними з характерних рис драматичних текстів. У драматичний текст уводяться інтенсивність, емоційність і образність із метою вираження почуттів персонажів і автора та для підсилення виразності твору [13, с. 31]. З огляду на це важливим є визначення ролі, яку відіграє експресивне забарвлення та як впливає збереження експресивності на досягнення адекватності перекладу. Тому у ПТ важливо не втратити стилістичне забарвлення такої лексики та стиль мовлення персонажів.

Передача експресивних елементів і компонентів, що становлять загальний стиль мовлення персонажів драматичного твору, є першочерговим завданням перекладача. Важливим елементом є емоційно-експресивна функція вихідних одиниць, яка полягає як у застосуванні нейтралізації значень, так і в підвищенні експресивності мовлення ВТ. Іноді нейтральний відповідник не передає емоційну оцінку важливості діалогів драматичного тексту, чим зменшує функціонально-прагматичний ефект ПТ на реципієнта. Важливим є визначення ролі, яку відіграє експресивне забарвлення одиниць ВТ та як впливає збереження експресивності на досягнення адекватності перекладу.

Значна частина експресії в діалогічному мовленні передається емфазою. Емфатичні моделі не тільки підкреслюють окремі висловлювання персонажів драматичних творів, але й надають експресивне та емоційне забарвлення всьому діалогу загалом. Емфатична виразність досягається засобами різних мовних рівнів і виражає авторське ставлення до подій, які описуються в тексті. Діалогічне мовлення персонажів драматичного тексту увиразнюється завдяки привнесенню в текст оригіналу підсилювальних засобів, що вживаються для акцентування уваги.

Варто зазначити, що автор драматичного твору вживає експресивну лексику в діалогах персонажів, в описі їхньої зовнішності та поведінки. Перекладач має врахувати індивідуально-авторські особливості реалізації емфатичного потенціалу ВТ та адекватно відтворити експресивну тональність.

Персонажі драми Е. Олбі *Who's afraid of Virginia Woolf*, немов кваплячись висловитися, обмінюються короткими репліками в емоційно та експресивно насичених діалогах. Головна героїня твору Марта – це інфантильна жінка, яка звикла шукати

захисту в сильної статі. Ставлення Джорджа до дружини дуже турботливе. Проте, чим далі просувається сюжет, ти стає зрозумілішим, що їхні словесні баталії є ніщо іншим, як способом забути про спільне горе, не впасти у відчай від почуття самотності. Щоразу Марта намагається принизити та применшити значущість Джорджа, показати його залежне становище від її батька. В оригіналі Марта надає негативну оцінку своєму чоловікові, вживаючи лексему *zero*:

GEORGE: ... and try to keep your clothes on, too. There aren't many more sickening sights than you with a couple of drinks in you and your skirt up over your head, you know... // MARTHA: ... a zero.... // GEORGE: ... your heads, I should say... [The front door-bell chimes.] MARTHA: Party! Party! // GEORGE: [murderously]: I'm really looking forward to this, Martha. ... [14, с. 8]. – ДЖОРДЖ: ... и сделай милость не заголяйся. Нет более отвратительного зрелища, чем когда ты напьешься и задерешь юбку на голову... // МАРТА: ...ты ноль без палочки... // ДЖОРДЖ: ...правильнее сказать, задерешь на ГОЛОВЫ... / Слышен звон дверных колокольчиков. // МАРТА: Гости, гости! // ДЖОРДЖ: (свирепо). Я просто не дожждуся, когда ты начнешь свои штучки, Марта... [15]. – ДЖОРДЖ: ... і спробуй все ж не заголюватися. Немає у світі огиднішого видовиська, ніж коли ти уп'єсишся і задереш спідницю на голову... // МАРТА: ... нуль ... // ДЖОРДЖ: ...а точніше, на голови ... Лунає мелодія вхідного дзвінка. // МАРТА: Гости! Гости! // ДЖОРДЖ: (з притиском). Не діждуся, коли ти почнеш свої коники, Марто! [16, с. 2].

У російському варіанті перекладу Наталії Волжиної додавання в текст перекладу ідіоматичної одиниці *ноль без палочки* призводить до більш виразного зображення образу персонажа. В українському варіанті перекладу Ярослава Стельмаха використано лексичний відповідник лексеми *zero* – *нуль*. Оцінне значення зазначених лексичних одиниць є однаковим, тому було досягнуто бажану передачу оцінки. Джордж як викладач коледжу, спеціаліст з історії є розумнішим за свою дружину-домогосподарку, тому кожного разу намагається вказати на її вульгарність, брак самоконтролю, схильність до алкоголю. Власне, Джордж почувається незручно у зв'язку з її надмірно емоційною поведінкою: *There aren't many more sickening sights than you with a couple of drinks in you and your skirt up over your head, you know... Your heads, I should say...* Російська перекладачка пропонує буквальный варіант перекладу: *Нет более отвратительного зрелища, чем*

когда ты напьешься и задерешь юбку на голову... правильное сказать, задерешь на ГОЛОВЫ. Глумлячись із Марти, Джордж вживає вираз *задерешь юбку на головы* для позначення примх і непослідовних дій Марти, що є однією з характерних рис персонажа. Так само в українському варіанті перекладу: *Немає у світі огиднішого видовиська, ніж коли ти уп'єсишся і задереш спідницю на голову... а точніше, на голови*. Джордж із нетерпінням чекає, коли Марта почне свої «викрутаси». У російському варіанті перекладу використано розмовну фамільярну фразу *начнешь свои штучки*. Український варіант – *почнеш свої коники* – є досить адекватним, оскільки вживається в переносному значенні безпідставних примх, що характеризує поведінку Марти.

Через недостатнє розуміння особливостей відносин між персонажами та контекстуальної інформації перекладач може впливати на сприйняття образу персонажів, змінюючи інтенційну структуру їхніх висловлювань. Завдання перекладача полягає в пошуку адекватних засобів відтворення стильових особливостей мовлення персонажів і збереження художніх засобів, притаманних ВТ.

У прикладі з драми Г. Пінтера *Betrayal* простежуємо надлишково грубе та емоційне звучання в російському варіанті перекладу, що не є властивим ВТ:

JERRY: The funny thing was that the only thing I really felt was irritation, I mean irritation that nobody gossiped about us like that, in the old days. I nearly said [17, с. 23]. – ДЖЕРРІ: *И странная вещь: когда я услышал, я разозлился, и только, просто меня разозлило, что вот о нас с тобой в былые времена никто не шушукался. Меня так и подмывало сказать* [18, с. 457]. – ДЖЕРРІ: *Знаєш, що дивно? Єдине, що я відчув, це роздратування, адже про нас ніхто не пліткував. Аж кортіло сказати* [19, с. 245].

Російський перекладач Борис Носик посилює відчуття певної грубості у мовленні персонажа, відтворюючи мовленнєвий акт *I nearly said* розмовним відповідником *меня так и подмывало сказать*. Такий варіант із погляду збереження образу персонажа є не досить вдалим. В українському варіанті перекладу Івана Кричфалушія використано аналогічний за змістом варіант *аж кортіло сказати*, який вдало відтворює значення ВТ.

Іноді перекладачі надають надлишкової експресивності та емоційно-оцінних конотацій. Розглянемо такий приклад: *JERRY: I thought she was lovely. // ЕММА: Yes. She's very ... She's smashing* [17, с. 19]. – ДЖЕРРІ: *Я подумал, что она прелестна. // ЭММА: Да. Она очень...*

Она просто обалденная [18, с. 453]. – ДЖЕРРІ: *Подумав, що вона чарівна. // ЕММА: Так. Вона така* [19, с. 241].

Російський перекладач Борис Носик відтворює лексему *smashing* просторіччям *обалденная* [20], надаючи специфічної емоційно-експресивної тональності. Такий переклад не тільки позбавляє твір оригінального колориту, але й додає деталі, яких узагалі немає у ВТ. Російський транскодувач перебільшує початкове значення лексеми, змінюючи емоційне забарвлення. В англійській мові прикметник *smashing* має значення “*extremely good, attractive, enjoyable, or pleasant*” [21]. Очевидно, вживання такого відповідника є неадекватним, оскільки надає певної надлишкової розкутості у мовленні персонажа. Український транскодувач Іван Кричфалушія, зберігаючи емоційну забарвленість, використовує аналогічний за змістом прикметник *чарівна*, який робить переклад влучним.

Перекладачі спорадично, збільшуючи ступінь експлікації живого мовлення персонажів, застосовують розмовні елементи:

JERRY: You're looking very pretty. // ЕММА: Really? Thank you. I am glad to see you [17, с. 18]. – ДЖЕРРІ: *Отлично выглядишь. Прехорошенькая. // ЭММА: Правда? Спасибо. Так приятно тебя видеть* [18, с. 455]. – ДЖЕРРІ: *Маєш гарний вигляд. // ЕММА: Справді? Дякую. Рада тебе бачити* [19, с. 243].

Російський перекладач, наприклад, вносить експресивність, відтворюючи вираз *very pretty* розмовним пестливим прикметником *прехорошенькая*. У російському варіанті перекладу простежуємо уяскравлення емоційно-експресивного компонента. У ВТ значення прикметника *pretty* підсилюється інтенсифікатором *very*. В українському варіанті перекладу цей вираз відтворено відповідником *гарно виглядаєш*, який робить переклад влучним, адже збереження стилістики ВТ в українському перекладі приводить до збереження колориту.

У прикладі з драми Т. Вільямса *A Streetcar Named Desire* в українському перекладі Богдана Бойчука підвищено емоційність мовлення завдяки емотивно забарвленим просторічним словам *виприщайся, проциндрила*:

BLANCHE: Yes, accuse me! Sit there and stare at me, thinking I let the place go! I let the place go? Where were you? [22]. – БЛАНЧ: Так, оскаржуй мене! Сиди тут і виприщайся на мене, думаючи, що я проциндрила плантацію! Я проциндрила? А де ти була! [23, с. 122].

Використання прийомів емпатизації, що полягає в підсиленні емоційно-експресивного забарвлення одиниць ВТ, залежить від розбіжностей

в емоційно-оцінній лексиці різних лінгвокультур, а надто – в емоційній забарвленості мовлення і характерів головних персонажів драматичного тексту. Перекладач перш за все повинен проаналізувати контекст ВТ та відтворити не лише зміст, але й передати емоційне забарвлення та образність.

Висновки. Проведене дослідження продемонструвало, що мовлення персонажів драматичного тексту є способом їхнього зображення, тому впливає на процес перекладу. Мовленнєва характеристика персонажа може розкрити його емоційний стан, визначити психологічний тип особистості та скласти уявлення в цільовій аудиторії про персонаж та особливості його характеру. Ба більше, особливості мовлення вказують на соціальне ста-

новище персонажів і характер взаємин між ними. Перекладачам драматичних творів доводиться не лише перекладати діалог, шукаючи найточніші значення лексичних одиниць, але й створювати відповідний прагматичний вплив, який допомагає розкрити сутність характеру того чи іншого персонажа. Незбереження сутнісних характеристик персонажів драматичного твору може призвести до неправильного розуміння самого образу персонажа та, відповідно, його неправильної інтерпретації цільовою аудиторією.

Перспективним убачається комплексне дослідження мовленнєвих особливостей, які вербалізуються в діалогах персонажів драматичних творів із погляду перекладознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голованева М.А. Коммуникативно-когнитивное пространство драмы (на материале русских пьес 1980–2000 годов) : монография. Астрахань : Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2011. 255 с.
2. Байоль О.В. Драматургичний дискурс Теннессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 21 с.
3. Мизецкая В.Я. Композиционно-речевая организация драматургического текста (на материале англоязычных пьес XVI–XX вв.) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Киев, 1992. 29 с.
4. Жданович М.А. Лингвистические средства создания образа персонажа в художественном диалоге : на материале современной англоязычной прозы и драматургии : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Самара, 2009. 195 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. 7-е изд. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 264 с.
6. Маковский М.М. Английские социальные диалекты. Москва : Высшая школа, 1982. 137 с.
7. Сосніна Т.В. Особливості відтворення стилістично маркованої оказіональної номінації в перекладі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2007. С. 44–47.
8. Холстинина Т.В. Американский сленг в художественном тексте и проблема его передачи на русский язык : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20. Москва, 2007. 191 с.
9. Хомяков В.А. Введение в изучение основного компонента англ. просторечия : монография. Вологда: Областная типография, 1971. 103 с.
10. Швачко С.О. Ненормативна англійська лексика у перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ, 2001. С. 507–511.
11. Образцова О.М. Мовленнєва характеристика персонажа художнього твору як перекладацька проблема. *Одеський лінгвістичний вісник – науково-практичний журнал*. 2015. № 6. С. 84–89.
12. Зоненашвили Д.С. Диалог в драме и диалог в прозе : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Москва, 1980. 20 с.
13. Калустова О.М. Художній образ і перекладознавча специфіка поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2007. Вип. 41. С. 31–33.
14. Albee E. Who's Afraid of Virginia Woolf? Bristol : Penguin Books, 1971. 73 p.
15. Олби Э. Не боюсь Вирджинии Вулф (Кто боится Вирджинии Вульф) / пер. с англ. Н. Волжиной. Москва : Прогресс, 1976. 78 с. URL: http://ocr.krossw.ru/html/olbi/olbi-wulf-ls_1.htm.
16. Олбі Е. Не боюсь Вирджинії Вульф / пер. з англ. Я. Стельмаха. *Всесвіт*. 1994. №10. 47 с.
17. Pinter H. Betrayal. London : Eyre Methuen, 1978. 138 p.
18. Пинтер Г. Предательство. *Коллекция* / пер. с англ. Б. Носика и В. Харитонова. Санкт-Петербург : Амфора, 2006. С. 452–513.
19. Пінтер Г. Зрада. Це єдине, що дійсно трапилося / пер. з англ. І. Кричфалушія. Київ : Темпора, 2015. С. 239–292.
20. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / за ред. Н.Ю. Шведова. URL: <https://dic.academic.ru/contents.nsf/ogegova> (дата звернення: 15.11.2019).
21. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary> (дата звернення: 28.11.2019).
22. Williams T.A Streetcar Named Desire. URL: <http://visumbrasov.org/wp-content/uploads/2015/04/A-Streetcar-Named-Desire-2.pdf>.
23. Вільямс Т. Трамвай «Жадання» : п'єса / пер. з англ. Б. Бойчука. *Всесвіт : Журнал іноземної літератури*. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2012. №9–10. С. 119–176. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/1029/41>.